

VII. ULUSLARARASI
HİTİTOLOJİ KONGRESİ
BİLDİRİLERİ

Çorum 25-31 Ağustos 2008

*Acts of the VIIth International
Congress of Hittitology
Çorum, August 25-31, 2008*

I. CİLT

VOLUME I

Ankara 2010

VII. ULUSLARARASI HİTİTOLOJİ KONGRESİ BİLDİRİLERİ

Çorum 25-31 Ağustos 2008

*Acts of the VIIth
International Congress of Hittitology*

Çorum, August 25-31, 2008

Yayına Hazırlayan
Aygül SÜEL

1. CİLT

VOLUME I

Ankara, 2010

T.C. ÇORUM VALİLİĞİ

Aralık 2010
Ankara

1.000 Adet Basılmıştır

ISBN: 978-605-363-764-6

Uygulama
Suna GÜLER HÖKENEK

Baskı
ANIT MATBAA / Ankara
Tel: 0.312.232 54 78

İÇİNDEKİLER

1. CİLT

SUNUŞ

ÇORUM VALİSİ NURULLAH ÇAKIR	XIII
ÇORUM VALİSİ MUSTAFA TOPRAK'IN KONUŞMASI	XV
ÇORUM BELEDİYE BAŞKANI TURAN ATLAMAZ'IN KONUŞMASI.....	XVII
HİTİT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ	
PROF. DR. SERDAR KILIÇKAPLAN'IN KONUŞMASI.....	XIX
KONGRE BAŞKANI	
PROF. DR. AYGÜL SÜEL'İN KONUŞMASI	XXV

BİLDİRİLER

THE KIRŞEHİR LETTER: A NEW HIEROGLYPHIC LUWIAN TEXT ON A LEAD STRIP

<i>Rukiye AKDOĞAN, J. David HAWKINS</i>	1
---	---

ORTAKÖY-ŞAPINUVA AĞILÖNÜ SEDİMAN ÖRNEKLERİ

ARKEOMETRİK ÇALIŞMALARI

Ali Akan AKYOL, Yusuf Kağan KADIOĞLU,

<i>Şahinde DEMİRCİ, Ay Melek ÖZER</i>	17
---	----

DAS LAND HAKMIŞ: GESCHICHTE, LOKALISATION UND POLITISCHE

BEDEUTUNG EINER HETHITISCHEN METROPOLE

<i>Metin ALPARSLAN</i>	29
------------------------------	----

TWO NEW HITTITE DOCUMENTS FROM NORTHERN SYRIA

<i>Alfonso ARCHI</i>	45
----------------------------	----

GAZİANTEP MÜZESİ YAPI ADAK ÇİVİLERİ

<i>Şengül AYDINGÜN</i>	53
------------------------------	----

ORTAKÖY/ŞAPINUVA AĞILÖNÜ MEVKİİ'NDE ELE GEÇEN PENCERELİ KAP

<i>Sedef AYYILDIZ, Mustafa SÜEL</i>	63
---	----

MADAM CHANTRE'IN 1893 – 1894 KAPADOKYA GEZİ NOTLARI VE ERNEST CHANTRE'IN ALACAHÖYÜK, BOĞAZKÖY İLE KÜLTEPE'DE İLK KAZILARI <i>Nezih BAŞGELEN</i>	79
MESOPOTAMIAN FORERUNNERS TO THE “BABİLİLİ RITUAL” FROM BOĞAZKÖY? <i>Gary BECKMAN</i>	109
SOME QUESTIONS RAISED BY EARLY PROTO-INDO-EUROPEAN <i>Jacqueline BOLEY</i>	121
HİTİTLER ÖRNEĞİNDE LEVİRAT OLGUSUNA SOSYAL ANTROPOLOJİK YAKLAŞIM <i>Tülin BOZKURT</i>	131
THE RELIGIOUS TRADITIONS OF THE “ZALPA KINGDOM”. NEW EDITION OF CTH 733 AND RELATED DOCUMENTS <i>Carlo CORTI</i>	139
ZUR LAGE VON NERIK <i>Rainer Maria CZICHON</i>	157
VERGLEICH DER MYKENISCHEN UND HETHITISCHEN BEFESTIGUNGSANLAGEN MIT RUCKSCHLUSSEN AUF GESELLSCHAFTSPOLITISCHE UND VERTEIDIGUNGSTECHNISCHE HINTERGRÜNDE <i>Otto DALLANSKY</i>	163
ZUR ANATOLISCHEN MORPHOSYNTAX: DAS SUFFIX <i>-(a)nt-</i> UND SEINE BILDUNGEN <i>Paola DARDANO</i>	173
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS AT YASSI-HÜYÜK (YOZGAT) THE SITE OF YASSI-HÜYÜK WITHIN THE OVERALL PICTURE OF HITTITE GEOGRAPHY <i>Stefano de MARTINO, Frederick Mario FALES, Simonetta PONCHIA</i>	189

HİTİT UYGARLIĞI'NIN TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ALACAHÖYÜK, BOĞAZKALE VE ORTAKÖY ÖRNEĞİ	
<i>A. Özdal DEĞİRMENCİOĞLU</i>	199
YABANCILAŞMAYA KARŞI HİTİT HUKUKU	
<i>Erdal DOĞAN</i>	215
AMASYA İLİNDE YENİ ARAŞTIRMALAR: OLUZ HÖYÜK VE DOĞANTEPE KAZILARI	
<i>Şevket DÖNMEZ, Celal ÖZDEMİR</i>	227
HİTİT MÜZİĞİ, MÜZİSYENLER ve ÇALGILARI	
<i>Oğuz ELBAŞ</i>	245
ARCHITECTURAL INTERACTION BETWEEN HITTITE AND MYCENAEAN CULTURES	
<i>Ayşe F. EROL</i>	261
UŞUR-ŞA-İŞTAR ARŞİVİNDEN (KT. N/K) ŞİMAT-SU'EN'İN BİR MEKTUBU	
<i>Hakan EROL</i>	273
ANADOLU MÜZİK KÜLTÜRÜ BİRİKİMİNİN DÜNYA MÜZİK TARİHİ İÇİN ANLAMI	
Hitit Kültüründe Kullanılan ‘Çift Kişilik Lir’ in Organolojik Yönden Analizi	
<i>Lütfü EROL</i>	285
THE LUWIAN ADVERBS <i>zanta</i> “DOWN” AND *<i>ānni</i> “WITH, FOR, AGAINST”	
<i>Petra GOEDEGEBUURE</i>	299
A SCRIPTORIUM OF MAHHU(Z)ZI MAGNUS.SCRIBA IN THE REIGN OF TUDHALIYA IV	
<i>Shai GORDIN</i>	319
BİR YENİ ASURCA TABLET IŞIĞINDA MARQAŞTİ/MARQALTİ YER ADI	
<i>L. Gürkan GÖKÇEK</i>	341
KAYSERİ'DE HİTİT İMPARATORLUK ÇAĞINA AİT YENİ ARKEOLOJİK KEŞİFLER	
<i>A. Semih GÜNERİ</i>	347

HİTİT MÜZİK KÜLTÜRÜNDE LİRLER <i>Zeynep HELVACI</i>	389
METHODOLOGICAL ISSUES AND PROBLEMS IN RECONSTRUCTING “HITTITE RELIGION(S)” <i>Manfred HUTTER</i>	399
THE KINGDOM OF ALAŞIYA AND THE KOURIS RIVER VALLEY: A PROJECT ON AN UNSOLVED HISTORICAL-ARCHAEOLOGICAL QUESTION <i>Anna Margherita JASINK, Mauro G. MARINO</i>	417
GOOD DEATH, BAD DEATH ON THE HITTITE ATTITUDE TOWARDS DEATH <i>Magdalena KAPELUŚ</i>	431
KIZILDAĞ ANITI ile YAZITLARININ 3 BOYUTLU FOTOGRAFİK MODELLENMESİ ve DÖKÜMANTASYON ÇALIŞMALARI <i>Güngör KARAUĞUZ, Özşen ÇORUMLUOĞLU, İbrahim KALAYCI</i>	441
ORTAKÖY-ŞAPINUVA KAZISI'NDA ELE GEÇEN KOL BİÇİMLİ RİTÜEL KAPLAR <i>Kurtuluş KIYMET, Mustafa SÜEL</i>	457
M.Ö. II. BİNİN İLK ÇEYREĞİNDE ANADOLU'DA YAŞANAN İSYANLAR VE İÇ HUZURSUZLUKLAR <i>Remzi KUZUOĞLU</i>	479
FROM THE LUKKA LANDS TO İŞUWA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF ANALOGOUS PROBLEMS <i>Mauro G. MARINO</i>	489
SIX RITUALS ‘EDITED’ IN THE MANNER OF ARUSNA <i>Jared L. MILLER</i>	503

2. CİLT

HITTITE WITCHCRAFT

Alice MOUTON 515

TANRIÇA İŞHARA

Leyla MURAT 529

HİTİT UYGARLIĞI YERLEŞİM ALANLARININ BELİRLENMESİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM; ÇORUM ÖRNEĞİ

İ. Murat OZULU, F. Engin TOMBUŞ, Mustafa COŞAR 555

HİTİT UYGARLIĞI ARKEOLOJİK ALANLARINDAKİ BULGULARA YÖNELİK WEB ARAYÜZLÜ VERİTABANI UYGULAMASI ; ArkeoVT

*İbrahim Murat OZULU, Fazlı Engin TOMBUŞ,
Mustafa COŞAR, Serkan DİŞLİTAŞ*..... 567

HİTİT ÇAĞI TOPRAK-İNSAN İLİŞKİLERİ

Koray ÖZCAN, Güngör KARAUĞUZ 579

M.Ö. II. BİNDE AKŞEHİR YERLEŞMELERİ

Mehmet ÖZSAİT, Nesrin ÖZSAİT 593

AN EASTERN MEDITERRANEAN APPROACH TO HATTI - AHHIYAWA RELATIONS

Hasan PEKER..... 613

THE USE OF PLEASURE, CONSTRAINTS OF DESIRE: ANNIWIYANI'S RITUAL AND SEXUALITY IN HITTITE MAGICAL CEREMONIES

İlan PELED..... 623

ORTAKÖY/ŞAPINUVA'DAN KİZZUWATNA KÖKENLİ RİTÜELLERDE GEÇEN YENİ BAZI "KURBAN TERİMLERİ"

Esmâ REYHAN..... 637

DAS ZEICHEN <sa> IM HIEROGLYPHEN-LUWISCHEN

Elisabeth RIEKEN 651

M.Ö. 16. YÜZYIL: HİTİT ANADOLUSU'NDA BİR DÖNÜM NOKTASI <i>Andreas SCHACHNER</i>	661
BİR ERGİNLEME TÖRENİ OLARAK HAŠŠUMAŠ BAYRAMI <i>Fatma SEVİNÇ ERBAŞI</i>	693
HITT. <i>hi-ni-ik-ta</i> AND RELATED MATTERS <i>A. SHATSKOV</i>	703
SYNTAX OF LISTS IN MIDDLE HITTITE <i>Andrej V. SIDELTSEV</i>	709
ÇORUM'UN BATISINDA HİTİT'LERE AİT YENİ YERLEŞİMLER <i>Tunç SİPAHİ</i>	725
ORTAKÖY KAZILARINDA BULUNAN ÜÇGEN MALZEMELER VE RİTÜEL DÜNYA İLE İLİŞKİLERİ <i>Özlem SİR GAVAZ, Mustafa SÜEL</i>	737
TO THE QUESTION OF THE NORTHERN IMPULSE IN HITTITE COMPLEX <i>L. A. SOKOLOVA</i>	757
HATTUŞA MİLLİ PARKI VE DÜNYA MİRASI ALANININ KORUNMASINDA BUGÜNKÜ DURUM, SORUNLAR VE GELECEK <i>Mehmet SOMUNCU, Turgut YİĞİT</i>	771
ESKİ ANADOLU TOPONOMİSİ'NDE DEĞİŞİK YORUMLARA AÇIK BİR YAPIM ÖGESİ HAKKINDA: Hititçe <i>-aš+ḫapa</i> "... nehir(i)" ya da Hattice <i>š(a)ḫap</i> "tanrı" ? <i>Oğuz SOYSAL</i>	783
CİHANPAŞA: EIN MONUMENTALES HEKUR VOR DEN TOREN VON HATTUŠA <i>Karl STROBEL</i>	793

**ORTA HİTİT DÖNEMİ BELGELERİNDE YER ALAN BAZI ŞAHIS İSİMLERİ
VE TARİHLEME İLE İLGİLİ PROBLEMLER ÜZERİNE**

Aygül SÜEL 817

ŞAPINUVA HİTİT KENTİ, AĞILÖNÜ KUTSAL ALANI

Mustafa SÜEL 829

**KAYSERİ ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDEKİ KÜLTEPE TABLETLERİNE GÖRE
YERLİ HALKIN TİCARİ FAALİYETLERİ**

Hasan Ali ŞAHİN 845

STUDYING HITTITE RELIGION: SELECTED ISSUES

Piotr TARACHA 857

HİTİTLER'DE LANET VE BEDDUA OLGUSU ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

İlknur TAŞ 869

**ZUR ERFORSCHUNG DER HETHITISCH-KARTWELISCHEN
RELIGIÖSEN PARALLELEN**

Irene TATIŞVILI, Lewan GORDESİANI 891

**HİTİT MUTFAK KÜLTÜRÜNE
DENEYSSEL VE ETNOARKEOLOJİK BİR YAKLAŞIM**

Ahmet UHRİ, Ülkü M.SOLAK, Asuman ALBAYRAK 901

**DER AKTUELLE STAND DER ALTANATOLISTIK IM LICHT DER
NEUESTEN FORSCHUNGSERGEBNISSE EINIGE BRENNPUNKTE**

Ahmet ÜNAL 917

**AFYONKARAHİSAR-BAYAT'DA
BİR ORTA TUNÇ ÇAĞ NEKROPOLÜ: DEDE MEZARI**

Mevlüt ÜYÜMEZ, Özdemir KOÇAK, Ahmet İLASLI 939

L'INFINITIF HITTITE EN *-wanzi*: ESSAI DE MISE AU POINT

Sylvie VANSÉVEREN 951

THE LINEAR A INSCRIPTION ON THE IDOL FROM MONTE MORRONE, ITALY <i>Fred C. WOUDHUIZEN</i>	961
POTTERY WITH HATCHED DECORATION AT SOLI HOYUK IN THE LATE BRONZE AGE <i>Remzi YAĞCI</i>	971
ÇORUM İLİ'NDEKİ HİTİT YERLEŞMELERİNİN TURİZM POTANSİYELLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ <i>Mutlu YILMAZ, Hüseyin SERİNCİ</i>	987
HITTITE -<i>ḫḫaḫat(i)</i>, Lycian -<i>ḫagã</i> and GREEK -<i>μηγ</i> <i>Kazuhiko YOSHIDA</i>	1007
THE COMMON FEATURES OF THE THOUGHTS OF HITTITE HUMAN WITNESS AND HUMAN WITNESS IN TESTAMENT OF HATTUSILI I AND EDICT OF TELIPINU IN OLD HITTITE KINGDOM PERIOD <i>Li ZHENG</i>	1015
ÜBER DIE GRÜNDE FÜR DIE VERWENDUNG VON GLOSSENKEILEN IM HETHITISCHEN <i>Marina ZORMAN</i>	1029

SUNUŞ

Medeniyet insanlık tarihinin ürettiği birikimdir. İlk insanlardan, ilk kavimlerden bu yana yaşayan tüm insanların tecrübeleri ile oluşan kültürel birikim, bugün yaşadığımız dünyanın bilgi sermayesini oluşturmaktadır. Olumlu ya da olumsuz anlamda yaşanan her deneyim bizim hanemize yazılmış bir kazanç ya da kayıptır.

Tarihin bilinen ilk zamanlarından bu yana bir çok kadim uygarlığa ev sahipliği yapan Anadolu coğrafyası zengin tarihi birikimi ile göz doldurmaktadır. İnsan yaşamına uygun doğası ve zengin doğal kaynakları insanlığın her döneminde Anadolu'yu önemli bir merkez haline getirmiştir. Çorum ve çevresi ise tüm bu Anadolu coğrafyasının adeta kalbini oluşturmaktadır. Birçok uygarlığa beşiklik eden İlimiz tarihin önemli evrelerinden birini oluşturan Hititler döneminde bu uygarlığın merkezi olarak konumlanmıştır. Yaklaşık altı asır hüküm süren köklü Hitit Devleti bölgemizde önemli şehirler kurmuştur.

Zaman içinde tarihten silinen ve her fani gibi toprak içinde kaybolup giden Hitit Uygarlığı da bu gün sadece geride bıraktığı izleri ile anılmaktadır. Bizim için çok eski bir zaman diliminin yansıması olan Hitit Uygarlığı, insanlık tarihinin uzunca bir dönemine ışık tutması bakımından önemlidir.

Hititlerin kurduğu şehirler, toplum hayatı, siyasi ilişkileri ve günlük yaşama dair geliştirdikleri pratikler bu gün değerli bilim adamlarımızın özverili gayretleri ile gün yüzüne çıkıyor. İnsanlık adına yapılan bu çalışmalar tarihin bir dönemine ışık tutuyor. Ön yargılardan uzak bilimsel çalışmalar tarihin tüm gerçekliğini gözler önüne seriyor. Alanında uzman onlarca bilim adamının uzun yıllar harcayarak ulaştıkları bilgiler ve bu bilgilerin harmanlandığı bilimsel etkinliklerle olgunlaşan veriler bizleri doğruya, daha doğruya götüren yolların işaretlerini veriyor. Bu anlamda VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi'nde sunulan bildirilerin kitap haline getirilmesini ve Valiliğimiz tarafından bastırılmasını önemsiyoruz. Çorum Valiliği olarak geçmiş uygarlıkların bıraktığı eserlerin ortaya çıkartılmasını, bunların ülkemizin ve tüm insanlığın hizmetine sunulmasını destekliyoruz. Anadolu'da yaşayan bizden önceki tüm uygarlıkların bıraktıklarına hiç bir ön yargı taşımadan sahip çıkmanın ve değer vermenin bir medeniyet ölçüsü olduğuna inanıyoruz.

2008 Ağustosunda İlimizde yapılan VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi bildirileri kitabının iki yıl aradan sonra da olsa Valiliğimiz tarafından yayınlanmasından mutluluk duyuyoruz. Gerçekten bir emek ürünü olan bu eserin Ülkemiz ve İlimiz için bir kazanç olduğunu düşünüyoruz.

Bu vesile ile kongreye ev sahipliği yapan Hitit Üniversitesi'ne ve Rektör Prof. Dr. Serdar Kılıçkaplan'a, kongre başkanı Prof. Dr. Aygöl Süel Hanım'a bu değerli eseri bizlere kazandırdıkları için teşekkür ediyorum. Ülkemizin kültürel değerlerini ortaya koyan yeni yeni kogleler ve yayınlarla tekrar buluşmak dileği ile emeği geçen tüm bilim adamlarını ve akademisyenleri kutluyorum.

Nurullah ÇAKIR
Çorum Valisi

Değerli bilim adamları;

VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi'ne ve şehrimize hoş geldiniz.

Hitit uygarlığının temellerinin atıldığı ve bu uygarlığın merkezi olan şehrimizde 18 yıl önce başlayan ve Uluslararası bir boyut kazanarak yurtdışında da devam eden kongreye şehrimiz dördüncü kez ev sahipliği yapmaktadır.

Bu kongrenin Hitit tarihi ve kültürü ile ilgili yapılan kazı, araştırma ve incelemelerin bilimsel olarak ortaya konulacağı, tartışılacağı ve dünya kamuoyuna sunulacağı bir kongre olacağını ümit ediyorum.

Saygıdeğer konuklar, Ülkemiz toprakları üzerinde yapılan arkeolojik kazılar, bu toprakların kültürel açıdan ne kadar zengin olduğunu; çeşitli ulusları, dilleri ve dinleri bağrında nasıl da besleyip çoğalttığını ortaya koymaktadır. Anadolu topraklarında yaşamış uygarlıkların izlerini ortaya çıkarmak ve gelecek nesillere aktarmak kadar bu uygarlıklarla ilgili siz değerli bilim adamları tarafından yapılan bilimsel çalışmalara ve araştırmalara sahip çıkılması ve bu çalışmaların geniş kitlelere ulaştırılması hepimizin görevidir.

Değerli katılımcılar, tarihin belirli bir zamanını, kültürel mekanını, mimari veya teknolojinin gelişimini, anıtsal yapıları, şehir mimarisinin insani değerler arasındaki etkileşimini göstermesi nedeniyle UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınan Hititlerin başkenti Hattuşa, gerek çok önemli tarihi bir yerleşim alanı olarak, gerekse günümüze ulaşan tarihsel varlıkları ile hem ilimiz hem de ülkemizin kültür ve sanat tarihi, aynı zamanda turizmi açısından büyük değer taşımaktadır.

Yine istisnai düzeyde evrensel bir anlam taşıyan olaylar veya sanatsal ve edebi eserlerle doğrudan bağlantılı olması nedeniyle Hattuşa kazılarında bulunan Hitit çivi yazılı tabletlerinin UNESCO tarafından “Dünya Belleği Listesine” alınması ülkemizin olduğu gibi ilimizin de kültür varlıklarının tanıtımı ve belgelenmesi açısından çok önemli bir adımdır.

Değerli bilim adamları, İlimiz sınırları içerisinde Hitit tarihinin araştırılmasına yönelik Boğazkale-Hattuşa kazıları yanında, Ortaköy-Şapinuva ve Alacahöyük kazıları devam etmektedir. Bu kazılar ve elde edilen buluntular Arkeoloji ve Hititoloji bilimi ile uğraşan akademisyenler tarafından devamlı olarak ilgi ile takip edilmektedir. Bu kazılarla birlikte İlimiz, Sungurlu ilçesi Yörüklü-Hüseyindedeki kazılarında bulunan kabartmalı iki vazo, Hitit tarih ve kültürüne ait eserleri çağdaş müzecilik anlayışıyla sergileyen Çorum Müzesi'nde teşhir edilmektedir. 2003 yılında hizmete giren Müze, bünyesinde barındırdığı ünik Hitit eserleri ile ülkemizin önemli müzelerinden birisidir. Eşsiz Hitit eserleri ile Çorum Müzesi, Türk konukseverliği ile ağırlamak için sizleri beklemektedir.

Saygıdeğer katılımcılar; bu kongrede sunulacak olan bildirimler, ortaya atılacak yeni bilgiler ve önerilerin; Hitit Tarihi ile birlikte Anadolu Tarihi'nin aydınlanmasına ışık tutacağına inancım sonsuzdur.

Bu dileklerle VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi'nin başarılı geçmesini temenni eder, her düzeyde kongrenin hazırlanması için emeği geçenleri kutlar, tüm bilim adamlarını saygı ile selamlarım.

Mustafa TOPRAK

Çorum Valisi

Sevgili Bilim İnsanları,

VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi nedeniyle sizleri Çorum'da görmekten ve ağırlamaktan dolayı bir Belediye Başkanı olarak onur duymaktayım.

Böyle bir kongreye Çorum'un ev sahipliği yapması ve bu kongrelere önderlik etmesi Anadolu'da kurulmuş olan Hitit Uygarlığı'nın dünya bilim platformunda layık olduğu yeri bulmasını sağlamıştır. Yapılan her kongre daha büyüyecek ve daha büyük kitlelere ulaşarak geldiği durum her şeyden önce bir Çorumlu olarak bizleri sevindirmekte ve aynı zamanda gururlandırmaktadır.

Bu tür kongreler, Hitit Bilim dalındaki son gelişmelerin, bilgilerin sunulduğu bir odak noktası olmasından başka, dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen bilim insanlarının birbirini tanıma imkânı da vermektedir. Hitit Bilimi dünyasına katılan gençlerin kendilerini anlatabildiği ortam olması nedeniyle de farklı bir boyutunun daha var olduğunun unutulmaması gerekir.

Hititoloji Kongreleri, Çorum'un sahip olduğu zenginliği, kültürel hazineyi bilim dünyasına tanıtan çok önemli bir organizasyondur.

Şu anda İlimiz sınırları içerisinde 4 ayrı yerde, Hattuşa, Şapinuva, Yörüklü ve Alacahöyük'te kazı çalışmaları devam etmektedir. Bu kazılarda büyük bir özveri içinde çalışan bilim insanlarına hemşerilerim adına teşekkür ediyorum.

Maddi olanaksızlıklar nedeniyle gerçekten büyük fedakârlıklarla yaptıkları çalışmalar ve ortaya koydukları tarihsel gerçekler onların yorgunluklarını unutturmaktadır. Ancak bizler ve insanlık, onların çalışma ve çabalarını hiçbir zaman unutmayacaktır.

1990 yılında ilk kongrenin başlamasında, kongrelerin üç yılda bir düzenlenmesi ve her altı yılda bir kongreye Çorum'un ev sahipliği yapmasında büyük emekleri olan Hitit Bilim Dünyasının duayeni rahmetli Ordinaryüs Profesör Doktor Sedat Alp'i rahmetle anmak istiyorum.

Anadolu tarihi ve kùltürüne çok büyük önem veren Atatürk'ün Türkiye'de başlattığı Hititoloji çalışmaları Sedat Alp ile birlikte kendi topraklarında, kendi yetiştirdiğı bilim insanları sayesinde gelişmektedir. Ülkemiz sahip olduğu zenginliğı ve kültürel mirası bu kongre ile bilim dünyasına duyurmakta ve hak ettiği onuru yaşamaktadır.

VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi'nin bilim dünyasına yeni katkılar, yeni bilgiler sunacağı inancım ile birlikte, bu kongrenin düzenlenmesinde büyük katkıları bulunan Hitit Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Serdar Kılıçkaplan ile Kongre Başkanlığını yürüten Sayın Prof. Dr. Aygöl Süel'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Turan ATLAMAZ

Çorum Belediye Başkanı

TEŐEKKÖR

“Uluslararası Hititoloji Kongresi”nin VII. sini gerçekleştirmek Üniuersitemize kısımet olmuştur. Bu Kongrede sunulan bildirilerin kitaplaştırılması da bizim açımızdan önem arz etmektedir. Biraz gecikerek de olsak bunu da başarmış bulunuyoruz.

orum Valisi Sayın Nurullah akır’ın katkılarıyla bu kitabı hayata geirmış oluyoruz. Kendisine teőekkÖr ediyorum.

Kitabın basılmasında bÖyÖk emeği olan Sayın Prof. Dr. AygÖl SÖel’e teőekkÖr ederken, çalışma arkadaşlarına da takdirlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Serdar KILIÇKAPLAN
Hitit Üniuersitesi RektÖrÖ

Sayın Valim

Sayın Milletvekillerim

Protokolün Değerli Mensupları

Çok Değerli Yerli ve Yabancı Bilim İnsanları ve Hocalarım

Çok Değerli Konuklar

Değerli Basın Mensupları

Hitit Üniversitesi olarak VII. sini gerçekleştirdiğimiz *Uluslararası Hititoloji Kongresi*'ne şeref verdiniz, onur verdiniz, hoş geldiniz.

Değerli konuklar

Anadolu, bir çok uygarlığın doğduğu, yaşadığı, geliştiği ve günümüz batı kültürünün çekirdeğini oluşturmuş bir bölgedir. Dünya üzerinde, Hitit, Urartu, Frig, Lidya, Helen, Roma ve Bizans kültürlerinin tümüne birden sahip olan, bu kadar çok kültürü bağrında barındırmış başka bir ülke yoktur. Çorum ili söz konusu bu kültürel yapı içinde ayrı bir öneme sahiptir. Bu topraklar üzerinde Dünya'nın en eski ve yerleşik uygarlığına sahip olan Hititler ile ilgili uluslararası bir kongreye ev sahipliği yapmanın onurunu yaşıyor ; Çorum ili ve O'nun üniversitesi olan Hitit Üniversitesi olarak gurur duyuyoruz.

Konuşmamım başında kısaca Hitit Üniversitesini tanıtmak istiyorum.

Daha önce Gazi Üniversitesine bağlı olan eğitim birimlerimiz 2006 yılında çıkan yasa ile Hitit Üniversitesi olarak hayata geçmiştir. Hitit Üniversitesi 180 öğretim elemanı ; 7000 öğrencisi ; İktisadi ve İdari Bilimler, Mühendislik, İlahiyat ve Fen Edebiyat fakülteleri ile dört fakültesi; üç meslek yüksek okulu ve sağlık yüksek okulu ile eğitim ve öğretimine devam etmektedir. Ayrıca Sosyal Bilimler Enstitümüzde İşletme yüksek lisans programı 2007-2008 eğitim döneminde açılmıştır. Bunun yanında Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi 2008 yılında faaliyete geçmiştir.

Tarihe yön veren uygarlıkların geçiş noktasında bulunan Çorum ilimiz yeni kavuştuğu üniversitesi ile geçmişle geleceğin bir köprüsü olma misyonunu yüklenmiş, geleneksel değerler ile bulunduğu çevrenin sosyal, ekonomik, kültürel yapısını değerlendirerek, modernleşmenin kaynaşmasını sağlayacak atılımlarla gelişimini sürdürmeyi temel amaç olarak belirlemiştir.

Değerli Bilim İnsanları

Adını aldığı uygarlıkla ilgili bilimsel araştırma yapan bir bölümün kurulması ve hayata geçirilmesi üniversitemiz için çok büyük bir önem arz etmektedir. Bu çerçevede Arkeoloji ve Hititoloji bölümlerinin kurulması konusunda yapılacak olan katkılara ve önerilere her zaman açığız. Hitit Üniversitesi olarak, bulunduğumuz ilin çok önemli bir arkeolojik öneme sahip bir bölge olmasından yola çıkarak arkeoloji alanında söz sahibi olmak temel amaçlarımızdan biridir. Bu amaçla üniversitemizde arkeoloji bölümü kurulmuştur. Çorum'un bir Hitit merkezi olmasından dolayı Hititoloji'ye ayrıca önem vermekteyiz. Belirli bir donanıma sahip olduktan sonra da bir Hitit Uygarlığı Araştırma Enstitüsü kurmayı amaçlamaktayız. Fakat önemli bir sorunumuz yetişmiş eleman bulamayışımızdır. Uzun yıllardır Hititoloji Ana Bilim Dalı olan birimlerin bu konuda yeterli çaba göstermemiş olmaları da düşündürücüdür.

Bu topraklarda yaşamış uygarlıkların bizlere bıraktıkları eserleri ortaya çıkarmak, değerlendirmek ve tüm insanlığın hizmetine sunmak sizlerin görevleridir. Bu eserleri bulduktan sonra yasal süreç içinde ve sorumluluk bilinciyle bilimsel değerlendirmelere ve paylaşmaya uygun yayın yapmanızı beklemek, başta meslektaşlarınız olmak üzere bizlerin en doğal hakkıdır.

Değerli Bilim İnsanları

Sizlerin özverili çalışmalarınız sayesinde elde ettiğiniz bilgiler, yalnız bir topluma ya da tarihin belli bir dönemine mal edilemez; bunlar geçmiş tüm insanlığın ortak ürünüdür. Bu bilgileri zaman yitirmeden paylaşmak bilim insanının asli görevlerinden biridir. Bu çerçevede bundan önce yaptığımız ve bundan sonra yapacağınız özverili çalışmalar için Sizlere teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bu topraklarda yıllardır araştırma yapan ve bu konuda bilime katkıda bulunan yabancı bilim insanlarının da katkılarını takdir ediyor ve teşekkür ediyoruz.

Tarihi eserler buldukları yerlerde anlam ifade ederler. Bunların başka yerlere ya da ülkelere götürülmesi tarihe yapılan büyük bir saygısızlıktır. Hele eserlerin başka bir

ülkeye kaçakçılık yoluyla taşınması ise bağışlanamaz. Bu konuda yapılacak çalışmalardan biri, söz konusu bölgelerde yaşayan insanları, özellikle çocuklarımızı bilinçlendirmeye yönelik eğitim ve kültür politikalarının geliştirilmesi olmalıdır.

Değerli Konuklar

Rahmetli Prof. Dr. Sedat Alp hocamızın kütüphanesinin üniversitemiz için öneminin idrakı içinde yaptığım girişimler sonucunda, hocamızın eşi Ferzan hanımın da izinleriyle Sedat Alp hocamızın kitaplarının çok büyük bir bölümünü Hitit Üniversitesi merkez kütüphanesine kazandırmış bulunuyoruz. Bu değerli kaynaklar kütüphanemizin özel bir bölümünde yararlanmak isteyenlere sunulacaktır. Bu vesile ile Ferzan hanımefendiye huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Sözlerimi tamamlarken bu kongrenin gerçekleşmesinde emeği geçen herkese, özellikle ev sahibi konumundaki Çorum Valiliğine, Çorum Belediyesine, Hititoloji Kongresi'nin Çorum'da yapılmasında üstün gayret gösteren kongre başkanı Prof. Dr. Aygül Süel'e, düzenleme kurulunda görev yapan tüm arkadaşlarıma, katkı ve destek veren tüm sponsorlarımıza, uzaktan yakından buraya kadar gelip aramıza katılan ve birikimlerini bizimle paylaşan yerli, yabancı tüm katılımcılara ve bilim insanlarına teşekkür ediyor, kongrenin başarılı geçmesini diliyorum.

VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi

Prof. Dr. Serdar KILIÇKAPLAN

Hitit Üniversitesi Rektörü

25 Ağustos 2008 Anitta Otel

Önemli Not :

Kongre kitabının basılmasını sağlayan Çorum Valiliği'ne sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

TEŐEKKÖR

Her Hititoloji Kongresi yeni bilgiler ve buluşlarla, zengin Hitit Uygarlığını daha yakından tanımamıza yardımcı oluyor, bizleri bu engin, güçlü ve muhteşem uygarlık hakkında daha da aydınlatıyor.

Her buluşmamızda yaptığımız araştırmaların ve bilimsel çalışmaların ileri nesillere ve insanlığa aktarılması ise, Hititoloji Kongresi Bildirileri Kitabının basılması ile mümkün olmaktadır.

VII. sini gerçekleştirdiğimiz çok başarılı bir Kongre'nin kalıcı olmasını sağlayacak, son derece değerli "VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri" Kitabı Çorum Valisi Sayın Nurullah ÇAKIR'ın sayesinde ve destekleriyle basılmıştır. Bu nedenle katkılarından dolayı kendisine en derin şükranlarımızı sunmayı bir borç bilirim.

Prof.Dr. Aygöl SÜEL
Kongre Başkanı

Sayın Vali

Hitit Üniversitesi'nin Sayın Rektörü

Sayın Garnizon Komutanı

Sayın Belediye Başkanı

VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi'nin Sayın Üyeleri

Sayın Meslektaşlarım

Sayın Konuklar

Sayın Basın mensupları

Öncelikle hepinize hoş geldiniz diyor, sizleri saygıyla selamlıyorum.

Bugün, Çorum özel günlerinden birini daha yaşıyor. İşte, son Kongre'nin üzerinden bir üç yıl daha geçti. Bu topraklar üzerinde dünyanın en eski ve yerleşik uygarlıklarından birini yaratan Hititlerle ilgili, bir bilimsel toplantıyı, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi'ni gerçekleştirmek üzere burada toplandık.

Eski Anadolu uygarlıkları üzerindeki araştırmalarda, Hitit Bilimi'nin çok önemli bir yeri vardır. İlk defa Anadolu'da devlet kuran Hititlere ait eserlerin keşfedilmesi ve bilim dünyasına kazandırılması bilime önemli katkılarda bulunmuştur. Yerli ve yabancı bilim insanları yaklaşık bir buçuk asırdan bu yana Hitit uygarlığından kalan eserler üzerinde çalışmakta, incelemeler yapmaktadırlar.

Hititler çeşitli alanlarda birçok uygarlığın öncülüğünü yapmışlardır. Kurdukları bu süper devlet, günümüzden yaklaşık dört bin sene önce Anadolu'ya devlet kavramını getirmiş, idari, hukuki, kültürel ve sosyal konularda olduğu gibi, teknolojiye de yaşadıkları çağa damgasını vurmuştur. Böylece Hitit Devleti, çağının en büyük devletlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Hititlerin Anadolu'nun konumunu iktisadi siyasi ve kültürel bakımdan iyi değerlendirmeleri, onların uygarlıklarını kalıcı kılmıştır. Bu bakımdan Hitit uygarlığının her yönüyle incelenmesi bilime büyük katkılar sağlamaktadır.

Hitit uygarlığı adına gerçekleştirilen en büyük toplantılar olan Hititoloji Kongreleri ile Hitit dünyasına yolculuğumuz, dünyada ilk defa 1990 yılında Çorum kentinin ev sahipliği ve desteği ile başlamıştır. Bu kongrelere Çorum kenti altı yılda bir ev sahipliği yapmaktadır. Hitit Devletinin iki başkentinin ve önemli merkezlerinin Çorum ilinde bulunması, ona böyle bir hak ve aynı zamanda bir görev vermektedir. Çorum'da Hitit Üniversitesi'nin kurulması, Kongrelerin Üniversitenin bilimsel bünyesinde devam etmesini sağlaması bakımından sevindirici bir gelişme olmuştur. Bu üniversite Hitit uygarlığı ile uğraşan hepimiz için çok önemlidir. Hitit Üniversitesi Türkiye'de Büyük Atatürk'ün bu uygarlık için başlattığı araştırmaları yürütecek ve kurulacak birimleriyle bu bilime ışık tutacaktır.

Bu vesile ile belirtmeliyim ki geçen Kongre'den bu yana bir yenilik de Çorum Müzesi'nin yeni binasında açılmasıdır. Çorum Müzesi dünyada Hitit eserlerinin görülebileceği bir ihtisas müzesi olma niteliğini taşımaktadır ve bu nedenle de dünyada ve Türkiye'de çok önemlidir.

Hititoloji oldukça genç bir bilim dalıdır. Bu çalışmalarını başlatanlara ve devam ettirenlere ne kadar teşekkür etsek azdır.

Bu üç yıl içerisinde kaybettiğimiz çok değerli meslektaşlarımız oldu.

Hocamız, I., III. ve V. Hititoloji Kongrelerin başkanı Ord.Prof.Dr. Sedat Alp'i saygıyla ve rahmetle anıyoruz ve meslektaşlarımız Prof.Dr. Carol Justus, Prof. Dr. Gregor Giorgadze, Prof.Dr. Giorgi Rikov, Prof. Dr. Ruggiero Stefanini, Prof.Dr. Julia Orlamünde, Prof.Dr. Rudolf Werner, Prof.Dr. Jin Jee'yi saygılarımızla anıyoruz. Kendilerinin bilime yaptıkları katkıları ve çalışmalarını hiç unutmayacağız.

Hititoloji Kongreleri dünyadaki her Hititoloğun heyecanla, merakla beklediği değerli toplantılar haline gelmiştir. Geçen kongreden bu yana, bu üç yıl boyunca Hititoloji sahasında yepyeni çalışmalar yapılmıştır ve bizlere yepyeni bilgiler verecek merkezler açığa çıkarılmıştır. Yoğun bir şekilde süren ve bilgi birikimimize daha büyük katkılar sağlayacak olan bu yeni çalışmalar bu kongrede siz bilim insanları tarafından sunulacak ve tartışılacaktır. Bugüne kadar gerçekleştirilen bütün kongrelerin bildiri kitapları

basılmıştır. Bu değerli kitaplar bütün Hititoloji Kütüphanelerinin vazgeçilmez başvuru kitapları arasında yer almaktadır.

Şimdi sevinerek görüyoruz ki çok genç bilim adamları yetişmekte ve kongrelerde yer almaktadır. Bu husus Hititoloji kongrelerin geleceği bakımından fevkalade önem taşımaktadır. Çok bilinmeyenli bir bilim dalı olan Hititoloji için de bu çok memnuniyet verici bir gelişmedir.

Her kongre kendinden önceki kongreden aldığı bilim kültür mirasını daha fazla katkılarda bulunarak bir sonraki kongreye iletme vazifesini üstlenmiştir. Dünya tarihi için çok önemli olan bu uygarlık üzerinde yapılan araştırmalar da böyle artan bir ivme ile olmalıdır. Aynı topraklarda yerleşme ve yaşama şansına sahip olduğumuz bu uygarlık üzerinde bilinmeyen birçok soruya ancak bu şekilde cevap bulabiliriz.

Kongre'ye katılmayan bazı değerli meslektaşlarımız Kongre'nin başarısı için en iyi dileklerini bildirdiler. Burada Hititolojinin duayenlerinden sayın Prof.Dr.Muhibbe Darga'yı, Prof.Dr.Onofrio Carruba'yı, ve Prof.Dr.Gernot Wilhelm'i saymak ve onların iyi dileklerini size ulaştırmak istiyorum.

Çorum Kenti her türlü desteğini yine esirgememiştir. Başta Sayın Çorum Valisi Mustafa Toprak ve Belediye Başkanı Turan Atlamaz olmak üzere Çorum kenti'ne teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Kongrenin hazırlanmasında ve bu çalışmaların yürütülmesinde büyük katkıları olan başta Hitit Üniversitesi Rektörü Prof.Dr.Serdar Kılıçkaplan'a ve emeği geçen herkese huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Hepinize tekrar hoş geldiniz diyor, Hitit uygarlığının bilinmeyen yönlerinin daha açık ve berrak bir biçimde bilim dünyasına ve kamuoyuna sunulmasının sağlanmasını ve Kongrenin başarılı geçmesini diliyor, saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Aygül SÜEL
Kongre Başkanı

THE LUWIAN ADVERBS *zanta* “DOWN” AND **ānni* “WITH, FOR, AGAINST”

Petra GOEDEGEBUURE*

1. As I have shown elsewhere¹, the Hieroglyphic Luwian ablative-instrumental ending of the demonstrative pronouns *zā-* “this” and *apā-* “that” is /-in/. I suggested that this ending derived from an adverbial PIE ending **(i)m*, and that its inclusion in the demonstrative paradigm still left room for vestigial remains of an originally pronominal ablative-instrumental /-adi/, as recognized by Melchert² in REL-*a-ti* (BOYBEYPINARI 2 § 4a-b). Further study³ has shown that this /-adi/ is indeed preserved in the Hieroglyphic

---

* Asst. Prof. Petra GOEDEGEBUURE, Hititology Oriental Institute, 1155 East 58th Street, Chicago, IL 60637.

1 Goedegebuure 2007.

2 Melchert 2003: 191 n. 19.

3 Goedegebuure 2010. In that article I conclude that Proto-Anatolian did not have a pronominal ablative ending. I now adjust this view in accordance with Melchert & Oettinger 2009. They reconstruct a PA pronominal ablative on **-d* and perhaps **-ti*, an adverbial ablative **-m*, and a nominal ablative **-ti*. According to them a reflex of pronominal **-ti* can still be found in Cuneiform Luwian adverbial *kuwati* /kwadi/ “how” (2009: 56). To this list of adverbial ablative pronouns we now may add *apati* /abadi/ “there (HLuw.), in that way (CLuw.)” and *zati* /tsadi/ “here (HLuw.), in the following way (CLuw., HLuw.)” (Goedegebuure 2010). Melchert and Oettinger were only aware of the adverbial ablative *kuwati* “how” and therefore suggested that the interrogative pronoun inherited its ablative ending from the Proto-Anatolian pronominal paradigm (2009: 56, 62-63), which was also my reasoning (2007: 334), whereas the demonstratives either took their ablative ending from the pronominal paradigm (**-d*, as in Old Hittite *kēd*) or from the adverbial paradigm (**-m*, as in Hieroglyphic Luwian *zin* and *apin*). But now that it has become clear that Hieroglyphic Luwian contained both the ablative endings *-n* and *-di*, it is easier to assume that adverbial *zati et al.* simply continues the PIE situation where **-ti* was one of the adverbial (and nominal) ablatives (Melchert and Oettinger 2009: 57-59), and not also a pronominal ablative. The only (Hieroglyphic?) Luwian innovation then is the use of adverbial *-n* for the pronominal ablative. Surely the pronominal ablative(-instrumental) in Luwian was originally **-d*, but the regular outcome of this would have been **zā* and **apā*, turning these ablatives into homonyms of the neuter forms. The solution was to adopt the adverbial ending *-n*. This would require that in Common Luwian this ending was still perceived of as an ablative. Indeed, a still recognizable ablatival *-n* is found in the endings of some of the locative adverbs in Anatolian. As Melchert (2009: 615) shows, the Hittite locative adverb *peran* “before, in front of” patterns with the nominal ablative-instrumental with respect to the vocalism of the possessive clitic: neuter nom.-acc.sg./pl. nouns take possessive clitics with *e*-vocalism whereas ablative-instrumental nouns take clitics with *i*-vocalism.

Luwian demonstrative adverbs *zadi* “here, in this way” and *apadi* “there”, also attested with rhotacism. The demonstrative dative-locatives *zati* and *apati* on the other hand, are never rhotacized, meaning that their dental must be interpreted as /t/. This distribution of /t/ for the demonstrative datives and /d/ for the demonstrative adverbs is confirmed by Cuneiform Luwian. The Cuneiform Luwian pronominal datives *apatti* and *kuwatti* are written with double <tt>, representing the phoneme /t/, but the adverbs *kuwati(n)* “as, how” and *apati(n)* “thus” with single <t>, representing the phoneme /d/.

The pronominal and adverbial ablative-instrumental endings /-in/ and /-adi(n)/, respectively, do not leave much room for yet another ablative or instrumental case ending, although this cannot be excluded. An instrumental analysis is currently accepted for Cuneiform Luwian *zanta*, but I will show that this lexeme means “down”, and also that it is the regular cognate of Hittite *katta* “down”.

2. The adverb under discussion is listed 14 times as *za-an-ta* and 14 times as *za-an-da* in Melchert’s *Cuneiform Luvian Lexicon* (1993)⁴. Of this relatively large number of 28 attestations only a few could be used to establish its semantics. Carruba⁵ presents a plausible translation of *zanta* as “hiermit”⁶, based on the relatively clear contexts of KUB 32.8+5 iii 26ff., KUB 35.88 iii 13ff. and KUB 35.133 iii 15f.

According to Carruba, *zanta* is the old petrified instrumental of *zā-* “this (one)”, the Luwian counterpart of the Old Hittite instrumentals *apēdanda* “with that (one)” and *kēdanda* “with this (one)”. This has been accepted by Starke⁷, Melchert⁸, Van den Hout⁹ and Hart¹⁰, although it seems that Taracha, Haas and Hutter have developed a different opinion given their translations (see section 3.1).

So, instead of analyzing Hittite *pera(n)=ššid* “in front of him” as, for example, a neuter nom.-acc.sg. *peran* followed by a neuter nom.-acc.sg. possessive clitic *-šid*, we should analyze this syntagm as an adverbial ablative on *-n* followed by the regular pronominal ablative *-šid*. Dunkel (1997: 71-72) already explained the *-n* of *duwan* “far” and *peran* “in front” as an adverbial instrumental ending. The same line of reasoning might apply to the only combination in Luwian of an adverb with possessive clitic, but this is far from certain. Due to lack of material the syntagm *pariyam=ša* in KBo 13.260 iii 12’ cannot be assessed in the same way as *pera(n)=ššid*.

4 Melchert 1993: 278.

5 Carruba 1982: 44 with fn. 18.

6 For *zanda/zanta* as a conjunction see Otten (1953: 77). Also see Meriggi (1957a: 59): *zanda ... zanda* “tanto ... quanto” and Laroche (1959: 113): “Nature et sens inconnus”.

7 Starke 1990: 42.

8 Melchert 1993: 278.

9 Van den Hout 2001: 185 fn. 90.

10 Hart 2004: 344.

The problem with this equation is that the instrumental ending *-ta/-da* = /d/ in Hittite *kēdanda* and *apēdanda* is added to the extended oblique stems *kēdan-* and *apēdan-*, also present in the pronominal dative singular *kēdani*, etc.¹¹. The extension with *-an-* is an inner Hittite development, whereby the dative-locative forms ending in *-ani* (*kēd-ani*, etc.) replace the older locative forms ending in *-i* (*kēd-i*, etc.). The *-n-* in *zanta* cannot be accounted for in the same way. To arrive at *zanta* we need an oblique stem *zan-*, but the paradigm of *zā-* does not contain an extended oblique stem *za+an-*¹². Had the formation been similar to what is observed in Hittite, the extended oblique stem should have been *zaštani, based on Hittite *kēd-i* : *kēd-aš* : *kēd+an-i* ~ Cuneiform Luwian *zašt-i*¹³ : *zašt-anza* : **zašt+an-i*, and the instrumental should have been *zaštanda, not *zanta/zanda*.

The formal difficulties are such that we better abandon the connection with the demonstrative *zā-*, even though “damit” or adverbial “thereby” make contextual sense, and turn to another grammatical class, that of the local adverbs. Reinterpreting *zanta* as “down”, cognate to Hittite *katta*, makes as much sense as or more sense than “damit, thereby, therewith” in Carruba’s examples, but “down” has the advantage that it clarifies several additional passages (see examples 3, 4, 9 and 15).

3.1. The *dūpaduparša*-ritual of Kuwatalla contains many instances of *zanta/zanda*. In most cases *zanda* is followed by a form of the participle *dūpaimmi-* “hit, struck”, for example in *ḥarmāḥati=ti(y)=an=ta tappānin lātta zanda dūpaimin iššarin zanda dūpaimin* EME-*in*¹⁴ “From his head he took it, his hair, (representing) the *zanda dūpaimin* hand, the *zanda dūpaimin* tongue” (KUB 32.5+8 iii 11’-14’). On the one hand, *zanda* is treated as separate from *dūpaimmi-*, so Carruba¹⁵ (“er hat hiermit die geschlagene Hand, hiermit die geschlagene Zunge genommen”), and Hart¹⁶ (“therewith”). On the other hand, Taracha and Haas reject *zanda* as an instrumental, treating *zanda dūpaimin* as a unit, as their translations suggest (Taracha¹⁷ “(und dadurch) die heimgesuchte Hand (und) die heimgesuchte Zunge”; Haas¹⁸ “(und dadurch) die ... Hand (und) die ... Zunge”).

11 Melchert 1977: 461.

12 But we seem to have a generalized extended form *zanni-* of the demonstrative *zā-*, attested as acc.sg.comm. *zannin* (KBo 4.11 rev. 43). The instrumental of this stem would not be *zanda* but *zannid > *zanni*. Since pronouns do not participate in the phenomenon of *i*-mutation, *zanni-* is a genuine *-i*-stem. Given the single *n*, the form *zāni* (KUB 35.107 iii 9’), parallel to Hitt. *ini* (KBo 9.127 + KUB 36.41 i 12’), nom.-acc.sg.neuter of *aši* “that, yon” should be kept separate.

13 As I have shown in Goedegebuure 2010, Cuneiform Luwian *zāti* “in this way” is not the dative-locative. For this case we only have singular *zašti* and plural *zaštanza* (for attestations see Melchert 1993: 281).

14 For this passage and all following Cuneiform Luwian text citations I refer the reader also to Starke’s transliterations in *StBoT* 30 (1985).

15 Carruba 1982: 44.

16 Hart 2004: 344.

17 Taracha 2000: 154.

18 Haas 2003: 559.

Once *zanta* is treated as part of a syntactic unit with a participle, the only conclusion should be that *zanta* is a local adverb functioning as a preverb. The Cuneiform Luwian local adverbs that appear in the stative-motion couplings also attested for Hittite are:

Stative adverbs			Motion adverbs		
Luwian	Hittite		Luwian	Hittite	
<i>ānnan</i>	<i>kattan</i>	“below, under”	?	<i>katta</i>	“down”
<i>andan</i>	<i>andan</i>	“inside”	<i>ānta</i>	<i>anda</i>	“in(to)”
<i>āppan</i>	<i>appan</i>	“behind, after”	<i>āppa</i>	<i>āppa</i>	“back; again”
<i>parran</i>	<i>peran</i>	“before, in front”	<i>parī</i>	<i>parā</i>	“forth, away”
<i>šarri</i>	<i>šer</i>	“above, up”	<i>šarra</i>	<i>šarā</i>	“(up)on, thereon”

The only local adverb that is not attested is the motion version of *ānnan* “under”, namely “down”. One expects *ānna, but the only instance of *a-an-na* occurs in a very unclear context (KBo 13.260 ii 5). On the other hand, *zanta* occurs in sufficiently large numbers to establish its meaning and to justify its insertion in the empty “down” slot.

Thus, to start with the first combination of *zanta* with a verb, *zanta dūpai-* means “to strike down”. This makes it the exact cognate of the Hittite expression *katta walḫ-*, mainly attested as an adnominal participle in combination with people in the oracle concerning the cult of the deity of Arusna (KUB 22.70, CTH 566)¹⁹. “Striking down/beating up” can be taken quite literally as physically assaulting someone, and being struck down as being assaulted, but it remains to be seen whether this is also the case in the *dūpaduḫarša* ritual.

However, I find the literal meaning in KUB 22.70 also doubtful. The neuter plural participle *katta walḫanta* “down stricken (objects)” in KUB 22.70 rev. 61 cannot refer to assaulted persons: (“In view of this fact that they are seeking to determine the wish of the deity of Arusna:”) *nu mān IR-uar kuitki wemiyanzi / mān katta walḫanta kuitki wemiyanzi nu apēl ŠA DINGIR-LIM UN.MEŠ-uš kuiēš kā nu=kan ḫantezzi / parā tiškanzi mān=za DINGIR-LIM parā tiyauwar malan ḫarti* “Shall first the people of that deity who are here reveal whether a (hostile) plea (to the god) will somehow be found, (or) whether down stricken (objects) will somehow be found? If you, o deity, approve of (such a) revelation, (...)” (KUB 22.70 rev. 60-62). I therefore do not believe that Pattiya, mother-in-law of

¹⁹ For a discussion of *katta walḫ-*, see Ünal 1978: 118-120.

the king and one of the main characters of KUB 22.70, was clubbed down. Instead, she was cursed (KUB 22.70 rev. 14: *ʾPattiyaš=wa hurtanza* “Pattiya has been cursed”) and (thus?) afflicted (KUB 22.70 rev. 15: *ʾPattiyaš=wa=kan katta* GUL-*anza* “Pattiya has been stricken down”).

To return to the *dūpaduparša* ritual, the expression [za-]an-ta du-pa-a-i-¹im-mi¹[-in i-iš-ri-in] “[d]own stricke[n hand]” in KUB 35.50:3’ occurs in the same context as ad-du-wa-li-iš i-iš[-ša-ri-iš] “the bad/evil hand” in KUB 32.9 obv. 8, a tablet belonging to the *šalli aniur* “the Great Ritual” of Kuwatalla²⁰. Based on the latter text and many other parallel passages in the *šalli aniur*, KUB 35.50:2’-6’ can be restored as [za-an-ta] / [du-pa-a-i-im-mi-in EME-in za-]an-ta du-pa-a-i-¹im-mi¹[-in] / [i-iš-ri-in ta-pa-ru-wa-aš-ši-i]n ta-at-ri-ya-am-na-aš-š[i-in] / [EME-in hi-ru-ta-aš-ši-in EME-in] MU.KAM-in ad-du-wa-[-i-in ITU.KAM-in ad-du-wa-li-in (??)] / [wa-aš-pa-an-ta-aš-ši-in-za e-er-]hu-u-wa-an-za ma-i-ya-aš[-ši-in EME-in] “the down stricken tongue, the down stricken hand, the tongue of *taparu*, of curse, the tongue of oath, the bad year, the bad month, the *irhwa-s* of wearing shrouds, the gossip of the community”. The expression *zanta dūpaimmi-* “down stricken” therefore stands on a par with *adduwal-* “evil” in the larger context of perjury and slander. The down stricken body part is not beaten up, but touched by evil and therefore evil itself. It is damaged or more probably impaired through a curse or the likes, as is also suggested by the co-occurrence of “down stricken” and “cursed” in KUB 22.70 (see above). The noun phrase *zanta dūpaimmi-* is therefore better translated as “afflicted (through an evil act)”:

- 1 Honey [(and) olive oil] are poured into a cup of clay. He (the ritual patron) places them in there, and also, the Old Woman removes the blue (thread of) wool from his head, and puts it in the cup of clay. While the ritual patron pulls out from his head a hair, an eyelash and an eyebrow hair, the Old Woman conjures as follows in Luwian:

ḫar-ma-a-ḫa-ti-ti-ya-an-ta tap-pa-a-ni-in / la-a-at-ta **za-an-da** du-ú-pa-i-mi-in / iš-ša-ri-in **za-an-da** du-ú-pa-i-mi-in / EME-in la-al-pí-i-in-ti-it-ta / la-a-ad-da ku-wa-an-na-ni-in-ti-it-ta / la-a-ad-da iš-ša-ra-<aš-ša>-an-za-pa-ti-it-ta / pa-a-ta-aš-ša-an-za ta-am-mu-u-ga la-a-at-ta / **za-an-da** du-ú-pa-im-mi-in iš-ša-ri-in / **za-an-da** du-ú-pa-im-mi-in EME-in — From his head he took it, his hair, (representing) the **afflicted** hand, the **afflicted** tongue. He took his eyelash, he took his eyebrow (hair), he took his hand (and) feet nail clippings, (representing) the **afflicted** hand, the **afflicted** tongue.²¹ (*dūpaduparša* ritual (NS, KUB 32.8 iii 11’-19’))

20 Starke 1985: 73ff.

This passage is immediately followed by

- 2 He lights a (piece of) firewood over the cup of clay in which the honey (and) olive oil are poured, and it burns up. The Old Woman conjures as follows in Luwian:

ta-a-in-ti-ya-aš a-a-ya-ru / ma-al-<li>-i-ti-ya<-aš> a-a-ya-ru **za-an[-da]** / du-ú-pa-im-mi-i-iš 「iš-ša-r¹[i-iš] / 「**za-an-da**¹ du-ú-pa-i[m-mi-i-iš EME-iš] — Let it be turned into (lit. be made) oil, let it be turned into honey, the **afflicted** ha[nd], the **afflict**[ed tongue]²². (*dūpaduparša* ritual (NS, KUB 32.8 iii 26'-29'))

The equation of *zanta dūpai-*, mainly attested in the *dūpaduparša* ritual, and *katta walḫ-* renders it very likely that the *katta walḫuwaš* SISKUR.SISKUR²³ mentioned in a tablet belonging to the Great Ritual (KUB 35.18 i 3, 5) is the Hittite designation for SISKUR *dūpaduparša*. The *dūpaduparša* ritual is regarded as a ritual against punishment, and it has been suggested that this punishment was perhaps administered by a local form of the Luwian Storm-god, the Storm-god of punishment²⁴, *dupattanaššin* ⁴U-an²⁵. However, *dupattar* “punishment”²⁶, which underlies *dupattanaššin*, is formally not the same as **dūpadupar*. Although both are derived from **dūpa-* “hit, strike”, they slightly differ in meaning (under the assumption that different forms represent different meanings). In line with *walḫuwaš*, genitive of *walḫuwar*, *dūpadupar* is probably the verbal substantive²⁷ of the full reduplication **dūpadupa-*, “the repeatedly striking, hitting”. Thus, the equation with the *katta walḫuwaš* ritual, the ritual “of afflicting”, shows that the *dūpaduparša* ritual is not a ritual against divine punishment²⁸, but a ritual against afflicting (through an evil act) in general.

21 For transliterations and/or (different) translations see Starke 1985: 118-119, Carruba 1982: 44, Haas 2003: 559 with n. 51, Hart 2004: 344.

22 Or, with Carruba (1982: 44), “the hand of the afflicted (one), the tongue of the afflicted (one)”.

23 Starke’s suggestion that the *katta walḫuwaš* SISKUR.SISKUR is perhaps the same as SISKUR.SISKUR *ḫalliyatanza* (1985: 76) is rightly rejected by Hutter (2003: 253).

24 Hutter 2003: 253.

25 Attested in KBo 3.63 i 6’, w. dupl. KBo 3.64 i 8’, KBo 3.66: 4’, see Starke 1990: 477f. Also attested in the same semantic field are ⁴U *tarmatnaš* “the Storm-god of pegging” (KBo 21.81 obv. 12), ⁴U *walḫūwaš* “the Storm-god of striking/punishing” (IBoT 1.33 rev. 57) and Luwian [⁴U] *tarmai<m>miš* “the pegging Storm-god” (KUB 38.10 iv 4’).

26 Starke 1990: 477f.

27 Although one would expect **dūpadupawar*. For **dupawar* “das Schlagen, the hitting, striking”, see Starke 1990: 551-552.

28 A ritual against divine punishment would be unheard of. The divine punishment would be an incentive to find the causes for divine anger that led to the punishment, after which the sufferer would perform a conciliatory, healing and purification ritual.

The *dūpaduparša* ritual contains two further instances of *zanta* outside the syntagm *zanta dupaimmi-*. One of them occurs in KBo 29.9: 11’, and the other one can be restored in the parallel text KUB 32.8+5 iv 23. To my knowledge the duplicates of these parallel texts have never been fully exploited. Starke²⁹ only partially uses the duplicate KUB 35.14 to reconstruct KBo 29.9, and it seems that the parallel texts KUB 32.8+5 and KUB 35.117³⁰ were never used either³¹. By combining these texts we can restore an almost complete context that further supports the meaning of *zanta* as “down”:

3 (The Old Woman) conjures as follows in Luwian:

[ku-(^ri¹-iš-tar ma-al)-ḫa-aš-ša-aš-ša-an EN-ya]^ra¹-ad-du-w[a-a-a] a-an-ni³²-ti a-tu-ut-ta / [ta-ni-mi-in-zi DINGIR.MEŠ-in-zi ša(r-ra za-a-ti-)]^ri¹ pu-u-wa[-an-d]u a-at-tar za-an-ta / [(pu-wa-an-du) tar-m(a-a-i-im-ma-an)]³³ URUDU-ya-ti tar]-^rma¹[-]ti — [Wh]oever performs e[^vi]l (acts) against the rit[ua]l patron], may [all the gods] pou[n]d upon him in this way: may they pound down on (him) by means of [a bronze p]eg that which is to be [n]ailed. (*dūpaduparša* ritual (NS, KBo 29.9: 10’-12’, w. dupl. KUB 35.14 i 7’-10’ (+²⁹) KUB 35.117 l.col. 1’-4’))

29 Starke 1985: 123-124.

30 Starke (1985: 122 fn. 25) presents KUB 35.117 iv 1’-6’ as a duplicate to KUB 32.8 + 5 iv 21’-24’, but it serves better as a duplicate to KBo 29.9 obv. 10’-14’, and possibly even as an indirect join to KUB 35.14 i 7’-11’:

7’	[ku-]i-š-tar ma-al[-ḫa-aš-ša-aš-ša-an EN-ya (a-ad-du-wa-a-a)]
8’	a-an-ni-i-ti a-du[-(ut-ta) ta-ni-mi-in-zi DINGIR.ME]š-in-zi
9’	[ša]r-ra za-a-ti- ^r i ¹ [(pu)-(wa)-an-d(u a-at-tar za-an-ta)]pu-wa-an-du
10’	[tar-m]a-a-i-im-ma-an [URUDU-]ya-ti
10a’	[tar-ma-(ti)]

11’ x-ti-pa URUDU-iš[zi-la GAG-i na-a-ú-w]a i-ti

12’ [L]^úÉ.DÉ.A-iš-pa-an[ ]x[

13’ [t]a-a-pa-am-pa-ti [

31 Starke 1985: 120, 122.

32 Collated on the photograph in the online Konkordanz version 1.5. The hand copy shows *a-an-ni-i-ti*.

33 Meriggi (1957b: 208 n. 41) restores [l]āimman in KUB 35.14 i 10’. He rejects Rosenkranz’s (1952: 87) reading [m]āimman, which would have led to a hapax and does not fill the space towards the left border. The broken sign, however, looks more like MA than LA. Restoring a participle [tarm]āimman, to be compared with *tar-ma-a-i-im*[...] in KBo 29.6 rev. 4’, resolves these issues.

- 4 [ku-i]š-du-ur a-<ad->du-wa-l[a .....]pí-ya a-du-ut-ta / [ta-]ni-mi-in-zi DINGIR.MEŠ-z[i ú-ut-r]a (??) šar-ra za-a-ti-i / [pu-]u-wa-an-du a-ta-tar za[-anta] tar-ma-in-du URUDU-ya-ti / [tar-]ma-ti — Whoever ..... evi[ls] on him, let [a]ll the gods pound [spell]s (??) upon him in this (following) way: let them nail them d[own] on (him) by means of a bronze [p]eg. (*dūpaduparša* ritual (NS, KUB 32.8+5 iv 21-24))

The exact Hittite equivalent of *-tar zanta tarmai-* “nail down” is *-šan katta tarmai-*³⁴. We actually find the expression *-šan katta tarmai-* in another text that belongs to the rituals of Kuwatalla, KUB 35.78: 5’-6’ (*nu=ššan* ^{MUNUS}Š[U.GI ...] / [...]*katta tarmāizzi*), but for full contexts see for example the following two passages from other rituals with the whole work reads now: *antawahh*’¹ a<š> a Luwian background:

- 5 *idāluš=wa=ššan* / *antūwahh*’¹a<š> *idāluš* EME-aš / *idālawā* IGI.ḪI.A-wa ^{GIŠ}Ḫatalkišnit / *katta tarmān ēšdu* — “May the evil person, the evil tongue, the evil eyes be nailed down with the *ḫatalkešsar*-wood!” (Anna’s ritual for a sterile vine (NS, KUB 12.44 iii 6’-9’))
- 6 *n=ašta* NINDA.GUR₄.RA.MEŠ *IŠTU* 9 ^{GIŠ}GA[G ŠENNUR (?)³⁵] / [Ū 9 (?) ^{GI}[ŠGA]G MA.NU³⁶ *katta tarmāizzi* — S/he nails down the thick loaves with nine [plum-tree (?)] pe[gs and nine (?)] cornel cherry-tree pegs. (Pupuwanni’s ritual against sorcery (NS, IBoT 4.14 + KBo 24.4 rev. 5’-6’, w. dupl. KBo 58.16: 5’-6’))

3.2. An often treated passage from a Luwian birth ritual, KUB 35.88 iii 14’ ff., describes how the illnesses of nine bodyparts, that is, the head, the eyes, the ears, the mouth, the throat, and the hands have to be combed *zanta* with a comb. The relevant clause, *zanta=wa=tar meltanza kišamman āšdu*, is more or less understood, as the following translations show. The only difference lies in the interpretation of *zanta*.

34 On the nailing (*tarmai-*) of evil-doers and their products in general, see Haas 2003: 736ff.

35 For the restoration of ŠENNUR see KUB 9.31 i 10-21 where both pegs of ŠENNUR and pegs of MA.NU are mentioned.

36 The sequence MA.NU was previously misunderstood (Haas (2003: 739): [...]*x-ma nu kat-ta tar-ma-a-iz-zi*; Prechel (2002: 286 fn. 44): [x x] x *x-ma-nu kat-ta tar-ma-a-iz-zi*; Bawanypeck (2005: 287): [...] x *x-ma nu kat-ta tar-ma-a-iz-zi*), but correctly identified by Groddek (2007: 11).

For *zanta* as the instrumental of *zā-*, see Carruba³⁷ with “(die neun Kämme beschwört Kamrusepa), damit wird die *mieltanza* gekämmt werden” and “(Beschwöre die neun Kämme, (o Kamrusepas,) damit die Krankheit weggekämmt sei”³⁸, and Van den Hout³⁹ with “Let the m. be combed away hereby”, following Melchert⁴⁰ in his translation of *zanta*. Haas⁴¹, Hutter⁴², and originally Starke⁴³ analyze *zanta* as a nom.-acc.pl.neut. adjective to *meltanza*, as their translations suggest. Hutter has “These *melta*-evils shall be combed away”, and Starke and Haas have “Folgende Krankheiten sollen weggekämmt sein”. However, this would require a demonstrative stem *zant-*, for which there is no evidence. Beckman⁴⁴ does not translate *zanta* (“With the combs let him (the child) be combed!”).

But if we adduce a Hittite passage from one of Tunnawiya’s rituals, of Luwian background, it becomes immediately clear that *zanta* corresponds with *katta*:

- 7 *n=an* MUNUS⁵SUḪUR.LA₅ *kuezziya IŠTU* GIŠGA.ZUM / *katta I=ŠU kišāizzi* § *n=ašta* MUNUSŠU.GI *anda kišša[n] memai / kāša=kan NÍ.TE hūmanda šahḫiškimi / nu=šši=kan katta kišān ēšdu idalu / papratar...* — The chambermaid combs it (a figure of clay) down once with each comb. § The Old Woman speaks simultaneously: “Me here⁴⁵, I am cleansing each body part. Let the evil uncleanness, . . . , be combed down from him (the ritual patron).” (Tunnawiya’s ritual against impurity of man and woman (NS, KUB 7.53 + KUB 12.58 ii 66-67, iii 1-4))

But we do not only have an exact Hittite equivalent, *zanta* in KUB 35.88 iii 14’ also occurs in the same structural position as two other local adverbs, *anta* “into”, and *šarri* “on top of, over”:

37 Carruba 1982: 44 fn. 18.

38 Carruba 1998: 76.

39 Van den Hout 2001: 185 fn. 90.

40 Melchert 1993: 278.

41 Haas 1994: 439 and 2003: 731.

42 Hutter 2003: 230.

43 Starke 1980: 84 and 1985: 207. Starke (1990: 42) later changed his opinion and followed Carruba (1982: 44).

44 Beckman 1983: 229.

45 The translation “me here” tries to capture the function of *kāša* as a pragmatic sentence adverb that anchors the proposition in the speaker sphere. Similarly, *kāšma* and Old Hittite *kāšatta* anchor a proposition in the addressee sphere (Rieken 2009).

- 8 ú-pa-at-ta-pa-wa-du ša-ar-ri-ya-ni-in⁴⁶ 2-šu 9-u[(n)⁴⁷] / an-ta-wa-aš⁴⁸-ta wa-al-lu-na<aš>-ša-an wa-a-ni up-pa-an-t[a] / ša-ar-ri-wa-tar⁴⁹ DUMU-in wa-al-li-it-ta la-la-a-i-wa [(9-un-za)] / ^{GIS}GA.ZUM-za ^dKam-ru-ši-pa-aš za-an-ta-wa-tar mi-el-ta-an-za [ø] / ki-ša-am-ma-an a-aš-du SAG.DU-za GIG-za IGI.ĪI.A-za GIG-z[(a)] / ^{UZU}GEŠTUG-za GIG-za ^{UZU}KAxU-za GIG-za ^{UZU}ġu-ġur-ta-a[š-ša-an-za] / GIG-za ŠU[!].ĪI.A-za GIG-za — “She granted her two sets of nine combs (?). They brought them in to the midwife, (and) she lifted the child over (them). She, Kamrusepa, takes nine combs (saying): ‘Let (each) illness⁵⁰ be combed down: the illness of the head, the illness of the eyes, the illness of the ear(s), the illness of the mouth, the illness of the throat, the illness of the hands.’ ” (Luwian birth ritual (NS, KUB 35.88 iii 11’-17’, with MS dupl. KUB 35.89: 11’-13’))

In the fragment KUB 35.124 (NS) we find both *warpa šarra* (ii 5) and *warpa zanta* (ii 8), again suggesting the status of local adverb for *zanta*.

3.3. A well-known expression in Hittian and Luwian mythological settings is the deity that looks down from heaven, usually in Hittite. A Luwian version was already recognized by Starke⁵¹ in one of the pregnancy conjurations:

- 46 The more reliable Middle Script duplicate KUB 35.89: 11’ reads [š]a-ša-ri-ya-ni-in, acc.sg.comm. of *šašariyana/i-*. This noun could be a *-na-* formation on **šašariya-* “?”. I am tempted to compare the latter with the Hittite verb *šešariya-* “to strain, filter, sieve”. The noun *šašariyana/i-* could then be a filter-like or sieve-like instrument. I therefore follow Carruba (1998: 76) and consider *šašariyana/i-* (*šarriyana/i-*) as the reading behind ^{GIS}GA.ZUM “comb” (see already Laroche 1959: 86: “objet de toilette”). This of course turns 9-unza ^{GIS}GA.ZUM-za in iii 13’-14’ in an acc.pl.comm., with Laroche (1959: 121, 125) but against Melchert (1993: 289, 298).
- 47 Starke (1985: 227) restores 9-u[(n)-za]. The restoration of the element *-za* is not necessary. The scant evidence suggests that numerals in apposition simply take the neuter ending *-n*. The number x-šu 9-un follows a nom.sg.comm. (KBo 9.145: 11’: [...] / URUDU-iš GAG-iš 3-šu 9-un a<aš>-du “Let there be bronze pegs, 27 [...]”) and a plural (KBo 9.145: 12’: [...] / ^{GIS}GAG.ĪI.A 3-šu 9-un a-aš-du “Let there be pegs, 27 [...]”).
- 48 The 18 *šarriyani-s* (combs) function as the missing antecedent of the acc.pl.comm. *-aš* (see Melchert 2004: 370). This pronoun was not translated by Starke (1980: 84, 1985: 207, 1990: 550 “Man schickte hinein zur Frau des Hebens. Sie hob das Kind hoch”), Haas (1994: 439, 2003: 731 “Man schickte hinein nach der Hebamme”), Carruba (1998: 76 “dabei gab (*sie/er*) der Frau des Erhebens”) or Hutter (2003: 230, “They sent for the midwife”).
- 49 *šarri=wa=tar* is the equivalent of Hittite *šer=wa=ššan* and can be translated accordingly as “on top (of), over”. The verb *walliya-* “lift” neither requires *šarri* “up” nor a sentence particle, as *zam=pa=ku=wa* DUMU-nin *wallindu* “But furthermore let them lift this child” (KUB 35.103 iii 4) shows.
- 50 According to Starke (1980: 84 fn. 34a) *meltanza* is the Luwian reading behind GIG-za “illness”.
- 51 Starke 1990: 98.

- 9 [... .. ^dU]TU-wa-az za-an-ta ta-ap-pa-ša-t[i ma-na-a-ta] — [T]iwat [looked] down from Heaven. (Pregnancy conjuration (MS, KBo 29.25: 6’))

Starke compares this clause with a similar one in a Hittite birth ritual with many Luwianisms, *nu=ššan* GAM AN-za ^dU-aš *aušta* “The Storm-god looked down from heaven” KUB 44.4 rev. 9 (NS), though without restoring *manāta* based on *aušta* or equating *katta* with *zanta*. For the appropriate deity we should add *nu=kan* ^dUTU-uš AN-za GAM *au[šta]* (KUB 24.7 iii 28) and ^dUTU-uš=*kan* AN-za G[AM] ^rau^r [*šta*] (KUB 24.7 ii 53) from the birth fable “The Sun-god, the cow and the fisherman”. Luwian ‘looking down’ is also attested in fragmentary context in KUB 35.99: 4’ (MS): ^{-a-t}i *za-an-ta ma-na-a-ta*.

3.4. The adverb *zanta* is twice attested in the Luwian parts of the Festival for the Storm-god and the Sun-goddess of Arinna. The first attestation, KUB 35.133 iii 16, was already presented by Carruba⁵²:

- 10 an-za ^rpi^r-i-ya ma-a-^rú(?)^r[-w]a-al-la-aš-ša ma-aš-ḥa-ri-eš-ša / ^{GIŠ}GEŠTIN-an-za wa-[š]a^r-ša-aš-ša⁵³ a-ta ^{URU}Ḥa-at-tu-ša / za-ap-pí-ya-al-li za-an-ta ša-at-te-eš⁵⁴ pa-ta a-wi₅-du § an-za-ta ^dU-an-za pí-pí-iš-ša an-za-da EGIR-an-da ša-aš-ša — Give us that (neut.pl.) of a four-span (?), *mašhariešša-s*, grapevines, that (neut.pl.) of *wašaš-* (blessings *vel sim.*)! You must send them down to the *zappiyalla/i-* in Ḥattuša. Let them come! § Give them to us, O Storm-god! Grant them to us permanently! (Festival for the Storm-god and the Sun-goddess of Arinna (NS, KUB 35.133 iii 14-17))

The verb *šā-* “release, let go, send” and its iterative *šašša-* correspond with Hieroglyphic Luwian (*69) *sa-*⁵⁵. To the attestations of (*69) *sa-* listed by Melchert⁵⁶, all with the preverb *ARHA*, we may add the following new attestation with *INFRA-ta*:

52 Carruba (1982: 44 fn. 18) translates KUB 35.133 iii 15-16 as “In Hattusa has (*sic*) du (der Wettergott) hiermit (mit den vorher genannten Erdprodukten) das Vorratshaus (?) gefüllt/gepflegt (?) und es wird kommen (= es wird so sein)”.

53 I suggest *wa-[š]a^r-ša-aš-ša* is the neuter nom.-acc.pl. of *wašašašša/i-*, possessive adjective to the s-stem *wašaš-* = *ušaš-*, a favorable notion which is mentioned in KUB 17.20 ii 12 (𐎗 *ú-ša-aš-ša*, see Starke 1990: 107).

54 The form *šatteš* is listed as a noun of unknown meaning in Melchert 1993: 193, but is better taken as the 2nd sg. pres. of *šā-* “release, let go”. The resulting sequence of verbs *piya-* “give” and *šā-* “release, let go” finds its parallel in the sequence of reduplicated verbs *pipišša-* “give” and *šašša-* “grant, release” in iii 17.

55 Melchert 1989: 32ff.

56 Melchert 1989: 35-36.

- 11 |wa/i-ta [| (DEUS)] TONITRUS-hu-za-sá [|]CAELUM ti-pa-sa-ti |INFRA-ta ʀ|
ni-i [|]REL-ha [|]sa-i — May the Storm-god not send anything down from heaven.
(EREĀLI § 4, ed. Poetto 2002: 398, but with my own transliteration based on Plate
III (Poetto 2002: 405))

There is no exact equivalent phrase in Hittite. Although Hittite *šāi-/šiya-* < **sh₁-ye-* “shoot, hurl” shares its stem with Luwian *šā-* < **seh₁-*⁵⁷, the functional equivalent of (*zanta*) *šā-* is (*katta*) *tarna-*⁵⁸. But perhaps we may adduce:

- 12 ^{GIŠ}GEŠTIN=*wa* / *māḥḥan katta šūrkuš šarā=ma=wa* / ^{GIŠ}*māḥluš šīyaizzi* — “Just as the grapevine thrusts down roots and thrusts up shoots, (so may the king and queen send down roots and send up shoots”). (Building ritual for a temple (OH/NS, KUB 29.1 iv 13-15))

In the same text there is another *zanta* in fragmentary context, *za-an-da pa-aš-ta* (KUB 35.133 ii 5’). Despite the lack of context, its meaning is again confirmed by the correspondences with Hieroglyphic Luwian INFRA-*ta* (BIBERE)*pas-* and Hittite *katta paš-* “swallow down”:

- 13 a-wa/i *a-pa-si-na |(CAPUT)ha+ra/i-ma-hi-na FEMINA-ti-i-na |INFANS-ni-na |INFRA-ta |(BIBERE)pa-sà-tú — Let him (the Storm-god) swallow down his head, wife (and) child! (TELL AHMAR 6 § 32, ed. Hawkins *apud* Bunnens 2006: 16-17, 30)
- 14 *nu kī māḥḥan wātar dankuiš taganzipaš / katta pašta apātt=a idālu uttar taganzipaš katta QATAMMA pašdu* — Just as the dark earth has swallowed down this water, so let the earth swallow down also that evil word. (The ritual of Samuha (MH/MS, KUB 29.7 + KBo 21.21 rev. 63-64))

57 Melchert 1989: 37-38.

58 Melchert 1989: 33-34.

3.5. A presumed equivalence with an existing Hittite verbal phrase can be used to assess attestations that are otherwise completely opaque.

For example, the Istanuwian song ‘title’ KBo 4.11 rev. 40-41 (see below) contains two lexemes, *wa-ad-da-ti[...]-ta* and *ḫu-wa-al-pa-na-ti-a-ar*; that cannot be analyzed in their present forms. But if we dissolve *ḫu-wa-al-pa-na-ti-a-ar* in *ḫu-wa-al-pa-na-ti a-ar*; abl. of *ḫuwalpa(n)*- “hump” and imp.2.sg. of the as yet unattested verb *ār-* “arrive”⁵⁹, we have at least a reasonable verb candidate that may be combined with *zanta* “down”: The equivalent Hittite verbal phrase is (*-kan*) Abl. *katta ar-* “arrive/come/go down from a location”⁶⁰. Fortunately, we have *ḫuwalpanati* “from the hump(s)” to serve as the ablative for *zanta ār-*.

Assuming that *šuwatra* “storage jars, fillings” are unlikely to receive a command to come down from humps, I suggest to take *wa-ad-da-ti[...]-ta* as the beginning of a separate clause, with [...]-*ta* containing the local particle *-ta*, equivalent of Hittite *-kan*. This leads to the restoration *wa-ad-da-ti[-it]-ta* (*waddati=tta*). The form *waddati* is either the dative-locative of an otherwise unattested noun *waddat(a/i)*- “?” or the ablative of a noun *wadda/i-*. Based on the reading of Hieroglyphic Luwian MONS as <*wati*->⁶¹, Gérard⁶² recently suggested that *watti-* is the word for mountain in Cuneiform Luwian, attested as a dative-locative *watti* in KBo 29.25 iii 10³. Our passage now provides the conclusive piece of evidence: the ablative phrase *waddati ḫuwalpanati* matches the nominative phrase ḪUR.SAG.ḪI.A-*inzi ḫuwalpa[ninzi]* (KUB 35.108: 21’):

- 15 ḫu-wa-at-ra wa-a-ḫu a-la wa-ad-da-ti[-it]-ta / ṽz¹a-an-ta ḫu-wa-al-pa-na-ti a-ar
— The storage jars (are) good (and) deep. Come (sg.) down from the hump-backed mountains! (Istanuwian festival (NS, KBo 4.11 rev. 40-41))

3.5. Final proof comes from the Bronze Tablet. The Luwian Glossenkeil word ṽ *za-an-ta-la-nu-na* in Bo 86/299 ii 71 is synonymous with the Hittite infinitive *tepnumanzi* “diminish, belittle” in Bo 86/299 ii 77. The verb *zantalanu(wa)*-⁶³ is a factitive formation of the unattested adjective **zantala/ī-* “low”⁶⁴, compare for example *ḫalalannu-* “to

59 For Hieroglyphic Luwian (“PES₂”) *a+ra/i-* /*ar-*/ see the AŠŠUR letters a § 6 and f+g § 24.

60 HW² A, 215.

61 See Hawkins 2000: 350 with further references.

62 Gérard 2006: 248.

63 Perhaps also attested in ABoT 56 ii 35’ ṽ *za-an-t[a...]* (Starke 1990: 533 fn. 1964A).

64 For a different derivation see Starke 1990: 533 with fn. 1964A.

purify”, factitive of the adjective *ḫalal(i)-* “pure”. The adjective **zantala/ṯ-* is of course based on *zanta* “down, below”⁶⁵, with the same adjectival suffix *-la/ṯ-*⁶⁶ as seen in **šarla/ṯ-* “high”. The verb *zantalānu-* can now be explained literally as “cause to be low, demote, humiliate”, German “erniedrigen”, antonym of Cuneiform Luwian **šarli-/šarlai-* “to exalt”.

4. The equation of Cuneiform Luwian *zanda/zanta* “down” with Hittite *katta* “down” has repercussions for the Proto-Anatolian reconstruction of this adverb. Until now it could not be decided whether *katta*⁶⁷ is the regular reflex of either PIE **k₁nto* or **K₂nto*⁶⁸. But whereas both **k* and **K* lead to *k* in Hittite, the distinction between these two velars is maintained in Cuneiform and Hieroglyphic Luwian, where we find PA **K > z*, and PA **k > k*⁶⁹. With the re-analysis of *zanta* the verdict falls on **K₂nto*.

Hieroglyphic Luwian allegedly shows **/kata/* “down, under”. But since this adverb is always written INFRA-*ta* or INFRA-*tá*⁷⁰ there is no direct evidence for *k-* as the initial consonant⁷¹. More importantly, Luwian **/kata/* is the reflex **k₁nto*, not **K₂nto*. So, in agreement with Cuneiform Luwian *zanta* and **K₂nto* we should read INFRA-*ta* “down” as **/tsanta/*.

With the rejection of **/kata/*, the reading behind CUM-*ni/na* “(along) with, for, against” should not be **/katan/*⁷². In view of the writing CUM-*na* one still could consider **/tsantan/*, if it were not for the fact that CUM is overwhelmingly followed by *-ni*⁷³.

65 Against Starke 1990: 533 fn. 1964A.

66 Melchert 2003: 195.

67 For the absence of a nasal in *katta(n)* see Melchert 1994: 126 and Kloekhorst 2008: 464.

68 Kloekhorst 2008: 463-464.

69 Melchert 1994: 232, 234.

70 Starke 1990: 362, Melchert 1994: 279, Plöchl 2003: 77 (with older literature), Payne 2004: 30, Puhvel 1997: 129, Kloekhorst 2008: 463.

71 L 56, the Empire precursor of INFRA/SUB (L 57) represents *ká* on seals, so theoretically INFRA/SUB could have this value as well. However, in Iron Age Luwian L 57 *never* alternates with regular *ka*. This can only mean it did not have that value anymore in Iron Age Luwian. Still, the reading of Empire INFRA as *ká* is by no means arbitrary, as explained by Yakubovich (2008: 25). Yakubovich shows how the values of several Hieroglyphic Luwian syllabograms were acrophonically derived from Hittite, not Luwian lexemes. L 56 is iconographically a stretched hand with the thumb pointing downwards, representing the notion INFRA “down”. When this logogram acquired its syllabic Empire value *ká*, it did so from Hittite *katta*.

72 Against Melchert 2003: 203, Plöchl 2003: 81.

73 CUM-*na* is only attested in KARATEPE Hu. § 15, versus CUM-*ni* in Ho. § 15, and in KARKAMIŠ A15b § 21.

This speaks against a mere ending /-n/, while on the other hand an ending /-ni/ finds support from the unique writing CUM-*i* in KARKAMIŠ A2 § 12. With the ending *-ni* as a phonetic reality, CUM-*ni* has to be disconnected from INFRA-*ta* and connected with SUB-*na-na* /*annan*⁷⁴ “under, beneath” instead. The latter is of course the same as Cuneiform Luwian *ānnan*. For CUM-*ni* this means that we should read it as */anni/, in Cuneiform Luwian **ānni*⁷⁵.

Surprisingly, supportive evidence for the reading of CUM-*ni* as *ānni comes from the Lydian preverb *ēn-*, as Ilya Yakobovich recently pointed out to me (pers. comm.)⁷⁶. Luwian *ānni goes back to PA *ānni, just as Cuneiform Luwian *ānnan* goes back to PA **ānnem*⁷⁷. PA *ānni leads to pre-Lydian *ēni which in turn leads to *ēn* after apocope of the short final unaccented vowel. As a corollary the Lydian preverb *kan-* is stripped of its meaning “with”: together with *kat-* this preverb is merely an allomorph of *kat-* “down”⁷⁸.

6. To summarize, in all clear contexts the word *zanta* can be translated with “down” instead of “with this, herewith, hereby”. This new meaning is strengthened by exactly matching Hittite expressions which all show *katta*:

Cuneiform Luwian	Hittite	
<i>-tta zanta ār-</i>	<i>-kan katta ar-</i>	“come down from”
<i>-tar zanta kiš(ai)-</i>	<i>-kan katta kiš(ai)-</i>	“comb down”
<i>[-tta] zanta mana-</i>	<i>-ašta/-kan katta auš-</i>	“look down from”
<i>zanda pašš-</i>	<i>katta pašš-</i>	“swallow down”
<i>zanta ša-</i>	<i>katta šai-/šiya-</i>	“send down”
<i>-tar zanta puwa-</i>	ø	“pound down on”
<i>-tar zanta tarmai-</i>	<i>-šan/-ašta katta tarmai-</i>	“nail down on”
<i>zanta dupai-</i>	<i>(-kan) katta walḫ-</i>	“strike down, afflict”
<i>zantalanu-</i>	<i>tepnu-</i>	“belittle, diminish”

⁷⁴ SUB-*na-na* is almost always spelled with the logogram SUB (L 57 = INFRA), but is also found in syllabic writing in *á-na-tara/i-* “lower” (KULULU lead strip 1, § 4.15, see Hawkins 2000: 506).

⁷⁵ We might even adduce the shape of the sign CUM (L 58) as evidence. The only difference between this sign and SUB = INFRA (L 57) is the addition of the LITUUS (L 378) to L 57. Since on rare occasions LITUUS has the value *a* (Hawkins 2000: 476-477), we could perhaps read CUM+A_x-*ni*. The LITUUS would then make the relation with SUB-*na-na* explicit.

⁷⁶ Yakobovich (2005: 78) already rejected the traditional view that *ēn-* < PIE *en (see for example Melchert 1994: 350), relating it to *ēnv “under” instead.

⁷⁷ For *ānnan* < *ānnem, see Melchert 1994: 7 et passim.

⁷⁸ I will discuss my views on some of the Lydian preverbs elsewhere.

The correspondence of Luwian *zanta* with Hitt. *katta* leads to PIE **k₁mtō*. Hieroglyphic Luwian INFRA-*ta* “down” was hitherto read as **kata*, but since both dialects of Luwian participated in the affricatization of palatal *k*, INFRA-*ta* should now be read as **/tsanta/*. As a result of this new reading, the Hieroglyphic Luwian adverb CUM-*ni/na* must stand for **/anni/* < PA **/ánni/* instead of **/katan/*. Lydian shows a similar distribution. The preverb *ēn-* is the regular reflex of PA **/ánni/*, not of PIE **en* “in” as previously thought, whereas the preverb *kat-* and its allomorphs *kan-* and *kat-* mean “down”.

The results of this study are summarized in the following figure:

	down	under, below	with, for, against
Hittite	<i>katta</i>	<i>kattan</i>	<i>katti-, kattan</i>
Lydian	<i>kat-/kan-/kat-</i>	∅ (<i>*ēnv?</i>)	<i>ēn</i>
CunLuw.	<i>zanta</i>	<i>ānnan</i>	∅ (<i>*ānni</i>)
HierLuw.	INFRA- <i>ta</i> <i>*/tsanta/</i>	SUB- <i>na-na</i> <i>*/annan/</i>	CUM- <i>ni</i> <i>*/anni/</i>

References

- Bawanypeck, Dahlia (2005). *Die Rituale der Auguren* (Texte der Hethiter 25). Universitätsverlag Winter: Heidelberg.
- Beckman, Gary M. (1983). *Hittite Birth Rituals* (Studien zu den Boğazköy-Texten 29). Otto Harrassowitz: Wiesbaden.
- Bunnens, Guy (2006). *A New Luwian Stele and the Cult of the Storm-God at Til Barsib-Masuvari*. With a Chapter by J. David Hawkins and a Contribution by Isabelle Leirens. Peeters: Louvain.
- Carruba, Onofrio (1982). “Beiträge zum Luwischen,” in: Tischler, Johann (ed.), *Serta Indogermanica. Festschrift für Günter Neumann zum 60. Geburtstag*. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 40.) Innsbruck, 35-51.
- (1998). “Hethitische und anatolische Dichtung,” in: Jiri Prosecký (ed.), *Intellectual Life of the Ancient Near East, Papers Presented at the 43rd Rencontre Assyriologique Internationale, Prague, July 1-6, 1996*. Academy of Sciences of the Czech Republic, Oriental Institute: Prague, 67-89.

- Dunkel, George E. (1997). “B. Delbrück and the Instrumental. Ablative in “-m”. In: Emilio Crespo and Jasé Luis Gorcia Ramón (eds.), *Berthold Delbrück y la sintaxis indo europca hay* (Colloquium der Idg. Gesellschaft, Madrid (1996), 63-83.
- Gérard, Raphaël (2006). “Le(s) nom(s) de la montagne en louvite,” *Res Antiquae* 3, 245-251.
- Goedegebuure, Petra M. (2007). “The Hieroglyphic Luwian demonstrative ablative-instrumentals *zin* and *apin*,” in: Alfonso Archi & Rita Francia (eds.), *VI Congresso Internazionale di Ittitologia, Roma, 5-9 settembre 2005 (Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici 49)*. Roma, 319-334.
- (2010). “The Luwian Demonstratives of Place and Manner,” in: Itamar singer (ed.), *Ipatami kistamati Pari tumatimis. Luwian and Hittite Studies Presented to J. David Hawkins on the Occasion of his 70th Birthday*. Institute of Archeology. Tel Aviv University Tel Aviv, 76-94.
- Groddek, Detlev (2007). *Hethitische Texte in Transkription IBoT 4* (Dresdner Beiträge zur Hethitologie 23). Harrassowitz Verlag: Wiesbaden.
- Haas, Volkert (1994). *Geschichte der Hethitischen Religion*. (Handbuch der Orientalistik 15). E.J. Brill: Leiden.
- (2003). *Materia Magica et Medica Hethitica. Ein Beitrag zur Heilkunde im Alten Orient*. Walter de Gruyter: Berlin - New York.
- Hart, Gillian R. (2004). “Some Problems in Anatolian Phonology and Etymology,” in: J.H.W. Penney (ed.), *Indo-European Perspectives. Studies in Honour of Anna Morpurgo Davies*. Oxford University Press: Oxford, 341-354.
- Hawkins, John David (2000). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*. Volume I. Inscriptions of the Iron Age. Part 1, 2: Texts; Part 3: Plates. De Gruyter: Berlin-New York.
- Hutter, Manfred (2003). “Aspects of Luwian Religion,” in: Melchert, Craig H. (ed.), *The Luwians*. (Handbuch der Orientalistik 68). Brill: Leiden - Boston, 211-280.
- HW² = Johannes Friedrich and Annelies Kammenhuber, *Hethitisches Wörterbuch* (2nd ed.). Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag. 1975-.

- Kloekhorst, Alwin (2008). *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*. Brill: Leiden - Boston.
- Laroche, Emmanuel (1959). *Dictionnaire de la Langue Louvite*. (Bibliothèque Archeologique et Historique de l'Institut Français d'Archeologie d'Istanbul, 6). Librairie Adrien-Maisonneuve: Paris.
- Melchert, H. Craig (1977). *Ablative and Instrumental in Hittite*. (Ph. D. dissertation, Harvard University) Harvard.
- (1989). "New Luvo-Lycian Isoglosses," *Historische Sprachforschung* 102, 23-45.
- (1993). *Cuneiform Luvian Lexicon*. Chapel Hill.
- (1994). *Anatolian Historical Phonology*. Rodopi: Amsterdam-Atlanta.
- (2003). "Language," in: H. Craig Melchert (ed.), *The Luwians*. (Handbuch der Orientalistik 68). Brill: Leiden - Boston, 170-210.
- (2004). "A Luwian Dedication," in: J.H.W. Penney (ed.), *Indo-European Perspectives. Studies in Honour of Anna Morpurgo Davies*. Oxford University Press: Oxford, 370-379.
- (2009). "Local adverbs in Hittite: Synchrony and Diachrony". *Language and Linguistics Compass* 3/2, 607-620.
- Melchert, H. Craig and Norbert Oettinger (2009). "Ablativ und Instrumental im Hethitischen und Indogermanischen. Ein Beitrag zur Relativen Chronologie." *Incontri Linguistici* 32, 53-73.
- Meriggi, Piero (1957a). "Testi Luvii," *Athenaeum* 35, 56-77.
- (1957b). "Zum Luvischen," *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 53, 193-226.
- Otten, Heinrich (1953). *Zur grammatikalischen und lexikalischen Bestimmung des Luvischen. Untersuchung der luvili-Texte*. (Institut für Orientforschung, Veröffentlichung 19.) Akademie-Verlag: Berlin.

- Payne, Annick (2004). *Hieroglyphic Luwian*. (Elementa Linguarum Orientis 3.) Harrassowitz Verlag: Wiesbaden.
- Plöchl, Reinhold (2003). *Einführung ins Hieroglyphen-Luwische*. (Dresdner Beiträge zur Hethitologie 8.) Verlag der TU Dresden: Dresden.
- Poetto, Massimo (2002). “A New Hieroglyphic Inscription from Ereğli,” in: Matthias Fritz and Susanne Zeilfelder (eds.), *Novalis Indogermanica: Festschrift für Günter Neumann zum 80. Geburtstag*. Leykam: Graz, 397-405.
- Prechel, Doris (2002). “Betrachtungen zum Ritual der Pupuwanni,” in: Piotr Taracha (ed.), *Silva Anatolica. Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of His 65th Birthday*. AGADE: Warsaw, 277-288.
- Puhvel, Jaan (1997). *Hittite Etymological Dictionary - Vol. 4: Words beginning with K*. Mouton de Gruyter Berlin - New York.
- Rieken, Elisabeth (2009). “Hethitisch *kāša*, *kāšma*, *kāšat(t)a*: drei verkannte deiktische Partikeln,” in: Elisabeth Rieken and Paul Widmer (eds.), *Pragmatische Kategorien. Form, Funktion und Diachronie. Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft vom 24. bis 26. September 2007 in Marburg*. Reichert Verlag: Wiesbaden, 265-273.
- Rosenkranz, Bernhard (1952). *Beiträge zur Erforschung des Luwischen*. Otto Harrassowitz: Wiesbaden.
- Starke, Frank (1980). “Das luwische Wort für “Frau”, ” *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 94, 74-86.
- (1985). *Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift*. (Studien zu den Boğazköy-Texten 30). Harrassowitz: Wiesbaden.
- (1990). *Untersuchung zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens*. (Studien zu den Boğazköy-Texten 31). Harrassowitz: Wiesbaden.
- Taracha, Piotr (2000). *Ersetzen und Entsühnen. Das mittelhethitische Ersatzritual für den Grosskönig Tuthalija (CTH *448.4) und verwandte Texte*. Brill: Leiden.

Ünal, Ahmet (1978). *Ein Orakeltext über die Intrigen am hethitischen Hof (KUB XXII 70 = Bo 2011)*. (Texte der Hethiter 6.) Carl Winter Universitätsverlag: Heidelberg.

Van den Hout, Theo (2001). “Neuter Plural Subjects and Nominal Predicates in Anatolian,” in: Onofrio Carruba & Wolfgang Meid (eds.), *Anatolisch und Indogermanisch = Anatolico e Indoeuropeo: Akten des Kolloquiums der Indogermanischen Gesellschaft Pavia, 22.-25. September 1998*. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 100.) Innsbruck, 167-192.

Yakubovich, Ilya (2005). “Lydian Etymological Notes,” *Historische Sprachforschung* 118, 75-91.

—— (2008). “Hittite-Luvian Bilingualism and the Development of Anatolian Hieroglyphs,” in: N.N. Kazansky (ed.), *Colloquia Classica et Indogermanica IV. Studies in Classical Philology and Indo-European Languages*. Nauka: Saint Petersburg, 9-36.

Addendum: my sincere thanks go to Cyril Brosch, who Suggested reading *an-tu-u-wa-aḫ-ha'-<aš>* in stead of *an-tu-u-wa-aḫ-za* in example 5.